

ODALARI AÇMAK: KADINLARIN KENDİ MEKÂNINI OLUŞTURMASI¹

Pınar Karababa Kayalığıl

Sivas'ın merkezindeki “sokak yaşamı giderek erilleşmekte ve kadınlara kapanmaktadır. Sebeplere bakıldığında son yirmi yılda farklı aktörler tarafından devralınmış muhafazakâr kent yönetimlerinin etkisi belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu etkinin getirilerinden biri makale içinde “odalaşma” olarak tanımlanan, dışarıda hane benzeri yapıda kurulmuş mekânların özellikle kadınları sokaktan ayırmasıdır. Bu makale bu durumun somutlaştığı örneklerden biri olan kadınlara özel bir kültür merkezinde kent politikalarının kadınların yaşamına etkisini incelemektedir. Makalenin asıl vurgusu merkezin kursiyer kadınlar tarafından kullanımında ortaya çıkan karşı-mekân yaratma süreçleri ve/veya mekânı esnetme-dönüştürme süreçleri üzerinedir. Bahsedilen süreç kent yönetiminin hâkim görüntüsünü zayıflatan, günlük yaşama etkisi zayıf fakat hareketliliği süreklilik arz eden bir niteliktedir.

Giriş

2012 senesinde Sivas'ta saha çalışması yaparken, kent yönetiminin kent hayatına etkisinin somut fakat ilk başta görülmesi zor bir etkisiyle karşılaştım. Bu etki bu makale içerisinde “odalaşma” olarak anılacaktır. Odalaşmanın basit bir tanımı kamusal alan içinde haneye, iç mekâna dair bir birimi andıran yapıların kurulmasıdır. 1990'lardan başlayarak uzun bir zamana yayılmış ve farklı aktörler tarafından devralınmış muhafazakâr kent yönetiminin izleri “sokak yaşamında” veya kısaca “dışarıda” belirgindir. Dışarı kadınlar ve erkekler tarafından benzer şekilde kullanılmamakta ve giderek erilleşmektedir. Kadınların evin dışında yer almak için yönlendirildikleri mekânların çoğu dışarıda da kapalı olan, bir yandan sokağın, bir yandan evin uzantısı olan ara mekânlardır. Burada kastedilen, cinsiyetlerin sadece birbirinden ayrı tutulması değil, dışarıdaki odaların işlevinin de hane çağrışımlarıyla sürmesi ve kendini sokaktan ayırmasıdır.

Sivas'ta odaların ve odalar dışında akan, erilleşen hayatın hikâyesi kısmen yeni bir hikâyeye. Bundan daha eski olan kent yönetimlerinin muhafazakârlaşması deneyimi Sivas gibi birçok şehirde de, kısaca kent yönetiminin hizmetten ihšana dönüşmesi olarak tanımlanabilecek benzer etkilerini gösteriyor.² Sivas'ın böyle bir araştırma için özellikle seçilmesinin sebebi ise kente itibarının geri verilmesi amacının, başka kentlerden farklı olarak, bu kent politikalarının merkezinde yer alması. Saha araştırmamda bu politikaların kentlinin kent içindeki hareketliliği üzerinde iki kilit etkisi olduğunu gözlemledim. Bunlardan ilki kentte kadınların dolaşabileceği, sosyal faaliyetlerini geliştirebileceği, sosyalleşebileceği alanların gözetim altında olması ve bu durumun kadınlar üzerindeki erkek kontrolünün artmasına da

destek olması. İkincisi ise kadınlar ve erkeklerin bir arada bulunabileceği alanlar azalırken, aynı cinsiyetten olanların beraber sosyalleşmesine dayanan mekânların sayısının artması.

Kent hayatının bu şekilde düzenlenmesinin ortaya çıkardığı odalaşma ise karşıt cinsiyetlerin birbirinden ayrıldığı mekânların işlevlerinin cinsiyetçi bir şekilde belirlenmesiyle ortaya çıkıyor. Eskiden her iki cinsiyetin de beraber bulunabildiği restoranların kadınlara özel bir oda açması buna bir örnek. Böylece gün adı verilen misafir ağırlama âdeti, dışarıda bulunan fakat sokaktan ve diğer insanlardan ayrı tutulan mekânlara taşınıyor. Sokağın denetimini erkeklerin serbestisine göre düzenleyerek kadınları iç mekâna yöneltmeye dayanan benzer uygulamalar kadın ve erkeklerin dini sohbetler yaptığı odalarda kadınların gene ağırlama odaklı ve içeriği kadınlık görevlerine göre düzenlenmiş sohbetlere katılması ve kadınlara özel, kadınların işi olarak bilinen dikiş gibi zanaatların öğretildiği kursların açılmasında da görülür. Sivas bu değişimle beraber boş zaman aktiviteleri, kendini geliştirme faaliyetleri, sosyalleşme mekânları ve kamuoyunun beslenme noktaları kapalı ve kısıtlı alanlara aktarılmış bir kent olarak, sokağın ve sokağa açık mekânların kadınlarca daha az benimsendiği ve kadınlara daha az açıldığı, kapalı mekânlarınsa belli cinsiyet politikalarınca yönetildiği, dışarıya odalaşmış bir şehir görünümündedir.

Geçirilen saha deneyiminin bir kısmı üzerine yazılan bu makale Sivas kent merkezindeki sosyal mekânların ev dışına kurulmuş odalar içinde, özellikle kadınlar için dışarıya kapalı bir şekilde işleyişini aktarıyor. Kamusal alanda sadece kadınlar için açılmış, gözetim altında tutulan ve kursiyerlerinin çoğu aileleri tarafından da denetlenen bir kültür merkezindeki yaşama odaklanarak kısıtlı mekânın içinde kadınların bu mekânı nasıl kendi odalarına çevirdiklerini ve duvarlarını genişlettiklerini konu ediniyor. Başka bir deyişle “dışarı”yı kısıtlamalarla deneyimlemek zorunda kalan kadınların bu odaları genişletmek için yapının kendilerine karşı düzenlenen sınırlılıklarını kullanarak ne tür yöntemler geliştirdiklerini inceliyor.

Mülakat yapılan kadınlar çoğunlukla merkeze aileleri tarafından getirilip alınan kadınlar. Bu kadınlardan bir kısmı ailenin erkek bireyleri yanlarında refakat etmeden evlerinden ayrılamıyor, geri kalanı ise dışarıda uzun süre kalamadığını ifade ediyor. Ailelerden çalışma izni alınması ise genellikle sorunlu bir durum. Bu kursiyer grubunun kendilerine yarattıkları hayat, hem dışarıdan gelen baskıyı, onun kısıtlılığını bir sınır-içi özgürlüğe dönüştürme taktiklerine hem de duvarları esneterek dışarıyla beraber olma/dışarıdan haberdar olma pratiklerine dayanıyor. Makalenin yazılmasını sağlayan saha çalışması 2012 yılında (13.02.2012-16.02.2012) yirmi kadınla gerçekleştirilen mülakatlara ve takı, kuaförlük, dikiş ve nakış kurslarını izleyerek yaptığım gözlemlere dayanıyor. Konuştuğum kadınların

kimliklerinin saklı tutulmasını sağlamak için o dönemde farklı gruplarca işletilen kadınlara özel kurslardan hangisinde mülakatları gerçekleştirdiğimi saklı tutuyorum.

Odalaşan Kent

Sivas'ta kamusal alanın bölünmüş odalara dönmesine dair süreç aktarılırken Sivas'a dair öncül bir hikâyeye değinmek gerekir. 1930'larda Türkiye'de sanayileşme hamleleri Sivas'ın ekonomi ve kimlik bakımından bir değişim geçirmesini beraberinde getirir. Cer Atölyesi, Şeker Fabrikası, Dikimevi gibi kurumların açılmasıyla beraber kent bir işçi kenti kimliğine sahip olur. Bunun yanı sıra aldığı göçün çoğunlukla Sivas'ın kırsalından olmasından ötürü kent içinde bir kentli-köylü ayrımı doğar ve günümüze kadar gelir.³ Açılan kurumların sağladığı sosyal haklar ve eğitim faaliyetleri kenti sosyal anlamda canlı bir şekilde dönüştürürken, sendikal hareketlerin zayıflığı kentlinin işçi sınıfı bilincine erişmesinin önünde durur. Bu süreçte ortaya çıkan kimlik, gururlu bir kentli kimliğinin yanı sıra kendisini devletin himayesinde gören bir vatandaş kimliğidir. İktidar tarafından beslenen ve karşı çıkma yolları tanınmayan bu kimlik 1960 ve 1970'lerde işçi ve öğrenci hareketlerinin yoğunlaşmasına rağmen örgütlü bir kent insanı yaratılmasına ket vurur. 1993 öncesi en bilinen sıfatı "Cumhuriyet Sivası" olan kentin sonraki sıfatları da hep belli bir iktidarın himayesini ve ona dair bir benimseme tavrını içerecektir. İçindeki sosyal dalgalanmaların, sınıf ve din temelli çatışmaların sıkça duyulduğu bir kent olmasına rağmen, Sivas'tan dışarı yansıyan görünüm kendisine dair cümleler kuramayan bir kent sakini görünümüdür. 1989'da Refah Partisi'nin Belediye seçimlerini kazanmasıyla başlayan dönüşüm bu himaye edilme alışkanlığını yeni bir belediyeçilik anlayışı getirerek sürdürür ve kentlinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını ücretsiz aşevi, kreş, yaşlı bakımevi ve park gibi hizmetlerle tatmin etmeye ve belediye hizmetinin hayırseverlik üzerinden işlemesine sebep olur. Ali Ekber Doğan tarafından *eğreti kamusallık* olarak tanımlanan bu belediyeçilik dönüşümü, tüm ülkede olduğu gibi Sivas'ta da, bir İslami Belediyeçilik yöntemi olarak başlamıştır. Bu dönüşüm belediye hizmetlerinin halka yapılan bir hayır olarak görülmesine ek olarak kent halkının bu politikalarda söz söyleme ve karşı çıkma hakkının elden alınmasına dair gerçeği perdelemeyi beraberinde taşır.⁴ Neoliberal politikaların İslamcı belediyeçiliğe eklenmesiyle beraber devreden ve uzun soluklu projelere imza atan bir belediye yönetimi alışkanlığı bugüne gelmiştir. Bugün Sivas'taki kültürel etkinlikler ise sadece Belediye tarafından değil, bu iki yapı idari olarak birbirinden kısmen bağımsız gözükse de, Belediye etkinliklerine benzer bir şekilde Valilik tarafından ve bu iki kurumla doğrudan bağlantılı olmasa da benzer politikaları destekleyen ve bir anlamda bunları yeniden üreten özel kuruluş ve gruplarca da yürütülmektedir. Bu son örnekte Belediye hizmetlerinin aldığı hâl devletle bağı olmayan gruplar için de uygulanabilecek bir patentin sunumunu beraberinde getirir.

1993 Sivas Katliamı'nın ardından Sivas'ta gelişen yüzleşme ve kimlik problemi, zayıflayan ekonominin ve göç vermenin etkileriyle artmışken yeni politikalar kente eski tarihi itibarını kazandırarak ve bunun üzerinden turizmi artırarak kentliyi maddi ve manevi açıdan memnun etme vaadi ile işlemektedirler. Eski kentin geri kazandırılması olarak tanıtılan politikaların en temel özelliği muhafazakâr bir kent yaşamının yerleştirilmesi için kullanılması. Bu yaşam içerisinde kente dair proje ve planlar tekil bir kimliğe büründürülmüş, etnik ve dini çoğulluğundan arındırılmış bir kent tanımı üzerinden tasarlanıyor. Turizm için yapıldığı iddia edilen, fakat ekonomik bir getirisi olmayan hamleler kent nüfusunun itibarını azınlık kimliklerini ve 1990'lı yıllara dair hafızayı bastırarak itibarı iade etme iddiası taşır. Son on yılda birbirinin halefi olan belediyelerce devralınan kent politikalarının benimsediği projelerin ilk hedefleri iktidarı temsil edenlerin üzerinde tam bir kontrol uygulayamadığı mekânlar, mekânsal hareketler ve hafızadır. Bu durum Sivas'ı benzer şekilde yönetilen kentlerden ayrı bir konuma yerleştirir.

Kent yönetimi tarafından kontrol edilmesi zor olan mekânlar sadece eski Madımak Oteli gibi, yönetimin engellemesine karşın her sene insanların anma etkinlikleri için toplandığı, iktidar ve kitle arasında çekişme alanı olan mekânları kapsamaz. Benzer şekilde, kent yönetimince benimsenmeyen kimliklerle eşleştirilmiş mekânlar da tek hedef değildir. Kent içindeki grupların hareketinin spontane olduğu, kentteki kemikleşmiş bölünmelerin işlemediği, dolayısıyla potansiyel olarak farklı gruplar arasında bir yakınlaşma sağlayabilecek olan yerler de müdahale alanları arasındadır. Herkesin uğrak yeri olabilen ve gözetlemenin sınırlı olduğu parkların yerini, girişinden itibaren kontrolün uygulandığı, bekârlığın sorunlu bir mesele hâline geldiği mesire alanlarının almış olması bunun örneklerinden biridir. Benzer şekilde kadın ve erkek beraber zaman geçirilecek yerlerin aileye dair göndermelerle beslenen cinsiyet kurallarına göre müşteri ağırlaması veya cinsiyetler için mekânların ayrıştırılması yeni sokak hayatının özelliklerindedir.

Bu çalışmalar sadece Madımak Katliamı'nın kimlik üzerinde yarattığı korkuları yatıştırmayı ve korku kaynaklarını görünmez kılmayı hedeflemez. Aynı zamanda muhafazakârlaşma sürecini sekteye uğramadan devam ettirmeyi de beraberinde getirir. Sanayide aldığı rol, fabrikaların el değiştirmesi veya çalışmalarının yavaşlamasıyla işgücü azalan şehirde, yukarıdakilere paralel bir başka süreç de kentlinin ekonomik kaygılarının dindirilmesinin hedeflenmesi olarak karşımıza çıkar. Kente turizmin getirilmesi veya kent halkının tüketiminin artırılması için yapılan projeler taşıdıkları vaatle kent yaşamının nabzını düzenlerler. Hem kimlik hem de ekonomi üzerinden işleyen bu süreç kente iki paralel adım üzerinden yansımıştır.

Bunlardan ilki kentlinin 1993 Sivas Katliamı sonrası incinen kentli gururunu bir geriye dönüş, kentin eski “kentli” yıllarını geri getirme vaadiyle tazmin etmeye dayanan ve gücünü çoğunlukla restorasyon ve eskinin yeniden inşasından alan bir kenti dönüştürme hareketidir. İkincisi ise eski kentin tümünü kapsamayan belli bir kimliği oturtmaya çalışan bir sokak ve mekân kullanımının getirilmesidir. Bu kent politikalarının nesnesi olarak Sivas bu süreçte eski konaklarını, Selçuklu yapılarını, Sivas Kent Meydanı Projesi ve Kale Projesi ile tarihi yapılarının görünürlük kazanmasını yani Selçuklu’dan Osmanlı’ya ve Erken Cumhuriyet Dönemi’ne dair çizilen düz bir tarih hattının görünür hâle gelmesini kazanmıştır. Dönüşümün ekonomik yüzü ise Sivas’a ilk defa alışveriş merkezini getirecek olan Turkuaz Projesi ve restore edilen konakların Belediye ve Valilik denetiminde turizme açılmasıyla kente yansımıştır ve kent için geliştirilen Sultan Şehir ve Marka Şehir gibi yeni sıfatlar bir gelişim ve iade-i itibar vaadini kentin ismine eklemiştir.

Bu düzenlemeler içerisinde yegâne kimlik olarak vurgulanan Türklük ve Sünnilik kimlikleri beraberinde Sivas’ın geçmişinde ve bugününde yer alan Türk ve/veya Sünni olmayan kesimlerin tarihinin görünmezleştirilmesini getirir ve eskiye dönüş vaadini anlamsızlaştırır. Buna ek olarak Sivas’ta yaşayan Alevilerin Ali Baba Konağı/ Susamışlar Konağı gibi kendi tarihlerine dair benimsediği mekânlar dönüştürülerek ya bu Sünni Türk kimliğinin içine alınmış ya da eski Madımak Otel’inde görüldüğü gibi yapının yenilenmesi hatıranın mekânla bağını koparmıştır.⁵ Muhafazakârlaşma ve kimliğin Sünni İslam referanslı kurulma süreci sadece Sivas’ta yaşayan ve bu kimliklerden birine veya tümüne sahip olmayan grupları değil, aynı zamanda hangi kesimden olursa olsun kadınların da hayatını doğrudan etkilemekte ve kentin edindiği bu yeni görünüm içinde kadınların kimlikleri ve hareketleri doğrudan sınırlandırılmaktadır.

Burada belirtilmesi gereken nokta, bu projelerin kentin bütün sosyal mekânlarına yansımaması fakat belli başlı, kent adına önemli mekânların dönüştürülmesine ve özellikle belli kesimlerin hayatına etki etmesidir. Sosyalleşme ve kamusal alanda bulunma hakkını daha az kontrol edilerek gerçekleştirmek isteyen kesimlerin kentte kendi mekânlarını oluşturacak, benimsedikleri mekânların dönüştürülmesine karşı çıkacak gücü ve ekonomisi hâlâ bir karşı çıkış için yeterlidir. Bu kesimin hareketlerinin kent politikalarının dayattığının dışında gelişebilmesi ekonomik olduğu kadar Sivas’ta önceden beri var olan cumhuriyetçi ve muhafazakâr ayrımının oluşturduğu pratiklerin köklü yapısına da dayanır. Cumhuriyetçi ve muhafazakâr tanımlamaları kentte homojen olmayan grupları birbirine yakınlaştıran, kentli tarafından benimsenmiş bir ayırmadır. Eski bir cumhuriyet kenti olma söyleminin eski bir Selçuklu ve Osmanlı kenti olma söylemiyle çatıştığı kentte, bu ayırım içinde insanların konumlanması cumhuriyeti savunma ve İslami-muhafazakâr değerlerle örülü bir yaşamı savunma olarak kutuplaşmıştır. İslami değerleri yaşama geçirmekle ifade edilen bu tür bir

muhafazakârlık tanımını kent yönetiminin hizmetlerindeki hedef kitle üzerinden de yapılmaktadır. Yönetimin alkol kullanılmayan, cinsiyetlerin karışmamasını veya aile görüntüsü altında yan yana gelmesini dayatan mekânların kurulmasına önyak olması hem bu kitleye, özellikle de kadınlara bir alan açmak olarak tanımlanmakta hem de öteki kitlenin benimsediği mekânları dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu dönüşümün sunduğu sosyalleşmenin hedeflediği kitle ile kullanılan semboller arasında bir uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Kentin merkezindeki açık alanlar hem erkekler tarafından fazlaca kullanılması hem de mekânlara getirilen kontrolün ataerkilliği bakımından erilleşmeye tabiyken, kadınların kapalı alanlara yöneltilmiş veya açık alanlarda kontrol edilmiş varlığı dışarının kendilerine açıldığı grup olarak bu yeni kamusalığın sembolü hâline gelmiştir.

Her dönüşümün hedefinde olan ve bu konuları nedeniyle dönüşümün yapısını da kendi deneyimleri üzerinden daha anlaşılır kılan belli gruplar vardır. Yukarıda verilen örneklerin de gösterdiği gibi, Sivas'ın merkezinde dışarıdaki hayatın daralması ile beraber hayatı ve toplumsal hayatta işaretledikleri yer özellikle değişen gruplar Sivas'ın muhafazakâr kesimlerinden gelen kadınlardır. Ekonomisi kısıtlı ve kamusalığa bakışında aile ve cemaat içinden gelen bir kontrolün benimsendiği kesimler için kamusal alana çıkışı sağlayan yegâne mekânlar devlet desteğinde veya halkın belli kesimlerinde etkin olan gruplar tarafından kontrol altında tutulan, kimlik üzerinde sınırlayıcı etkisi bulunan mekânlar hâline gelmiştir. Başka bir deyişle evin dışında bulunma hâli, kendi başlarına kenti deneyimlemeleri sorunlu hâle getirilen kadınlar için sınırlandırılmış biçimdedir. Sadece kadınların gidebildiği ücretsiz kurslar, kadınlara özel dini sohbetlerin yapıldığı mekânlar ve özel alanda sosyalleşmenin bir biçimi olan ve gün olarak anılan buluşmaların dışarıda da benzer, tek cinsiyetli, izolasyon sağlanarak gerçekleştiği mekânlar bu kapalı sosyallığın belli başlı adresleridir. Bu durum iki büyük ve heterojen grubun, kendilerini cumhuriyetçi ve muhafazakâr diye tanımlayan fakat üyelerinin günlük pratikleri tek tip olmayan grupların arasında kendiliğinden bir ayrım oluşturur ve dışarıyla ilişkisi sınırlandırılmış muhafazakâr kadınları ayrıştırır.

Bu ayrışma kendilerini muhafazakâr olarak tanımlamayan kadınların büyük bir serbestiye sahip olduğu veya ataerkil kodların onları kimlik ve konum açısından sınırlamadığı anlamına gelmemektedir. Öte yandan cumhuriyetçi olma söylemi aynı zamanda hakların kazanılmış olduğu söylemine dayandığı için bu makalede yer alan “dışarı çıkma”, “kamusal alanlarda yer alma mücadelesi” cumhuriyetçi kadınlarda muhafazakâr kadınlarda olduğu kadar büyük bir dert, bir amaç hâlinde görülmez. Bu sebeple mekân açma pratiklerinin işlendiği bu makale, günlük pratikleri sınırlandırılmış muhafazakâr kadınların mekânsal hareketlerini incelemektedir.

Dönüşümün kent içindeki yaşama ve yaşamın geçtiği alanlara yansması ise bu tekil kimliğin cinsiyetçi kodları benimsemesi ve cinsiyetleri kendi aralarına kapatarak yalnızlaştırmasından ayrıca etkilenir. Gelir düzeyi düşük kesimlerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılaması için en uygun yerler hâline gelen mesire yerleri ve kültür kurumları farklı cinsiyetlerden insanların hareketlerinin bu kodlara uygun olmak kaydıyla beraber düzenlenmesi ve özellikle cinsiyetlerin alanlarının birbirinden ayrılması üzerinden işler. Ücretsiz sunulan konserler, yukarıda bahsedilen kimliği pekiştirecek bir tarih yaklaşımı içeren tiyatro oyunları, serbest dolaşılabilir parklar yerine kapılarından güvenlik görevlileri huzurunda geçilen mesire alanları kadınlar üzerindeki erkek kontrolünü artırarak kadınların sokaktaki serbestisini kısıtlar. Restore edilmiş konaklardan bazılarının işlevi aynı cinsiyetlere sahip olan insanların beraber dini sohbetlere, sema gösterilerine katılmasını, buluşmalarının her iki cinsiyete de açık mekânlarda birbirinden ayrı odalarda gerçekleştirilebilmesini ve kültürel ortamda cinsiyetlere yüklenen beylik ilgi alanlarının ayrımıyla farklı ve “cinsiyetlerine uygun” kurslar almalarını sağlar. Bu odalara kapanma hâli özellikle sokağın kendilerine karşı kapandığı, dışarıya çıkması sorunlu hâle getirilmiş kadınlar için geçerlidir. Muhafazakâr kadınların özellikle çağrıldığı bu odalar dışında kalan sokak ve kentteki hareketler ise kültürel faaliyetlerin tanımı bu şekilde sınırlandırıldığı için bu kimlik dışındaki kadınlar için de kısıtlılık içerir.

Odalaşma kavramı incelenirken üretim ilişkileri ve tüketim içindeki konumunun da ele alınması gerekir. Benim kullandığım odalaşma kavramının benzeri bir kavramı, “hanenin bir benzerine dönüşme” gibi de çevrilebilecek “domestication” kavramını inceleyen Kumar ve Makarova, kavramı yeni bir dönemin gelişimiyle ilişkilendirirler ve dönüşümün sokağın hane içi alışkanlıkları yansıtan bir yer hâline geldiği yorumunu yaparlar. Bu dönem Playstation ve hobi kafeleri, kamusal alanlardaki ibadet odaları gibi yerlerde insanların özel alışkanlıklarını ve zevklerini sokağa yansıtabileceği bir dönemdir.⁶ Ben incelenen kavramın iki görünümü olduğunu ve Sivas örneğinde geçerli olan görünümün odalaşma üzerinden anlaşılabilirliğini savunuyorum. Evin kişiselliği tüketim alışkanlıkları özelleştikçe dışarıya taşan bir durumdur. Dışarıya taşmanın bir diğer yüzü ise bu makalenin incelediği ve Sivas’ta daha sık gördüğümüz durumda olduğu gibi evin ve özel alanda bireylere yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin, görevlerinin kamusal alanda hane benzeri yapılarda yeniden yaratılmasıdır. İkinci görünümün Sivas özelinde üretim ve tüketim ile kurduğu ilişkiye baktığımızda Kumar ve Makarova’nın değindiği kişiselleştirilmiş eşyaların tüketiminden öte, kentin belli bir grubun özelliklerini yansıtan tüketimini görürüz. Kentin tüketim nesnesi olarak yeniden üretilmesinin getirilerinden biri olan odalaşma, yani evin dışını, evin benzerliğine dayanan bir ekonomik ve siyasi verimlilikle yeniden yaratma, kamusal alan tartışmalarında önemli bir yeri olan “dışlanmanın sermayesini” de tekrar ele almanın gerekliliğini gösterir. Restorasyonlar ve kentin

dönüşümü sırasında oluşturulan tekil kimliğin boş zaman değerlendirme ve sosyalleşme faaliyetlerine hâkimiyetinin hem ekonomik hem de ideolojik getirileri birbirine eklenmiş durumdadır. Turizmin getirilmesi ve itibarın dışarıdan gelen ziyaretçiler arttıkça iadesinin hayali tek başına bir kalkınma hamlesi yaratmasa da, bu dönüşümün turistten çok yerlinin kente dair fikri ve kent içi hareketinin düzenlenmesinde, yeni yerel ekonomi ittifaklarının bu muhafazakâr kent politikaları etrafında birleşmesinde etkili olduğu görülmektedir.⁷ Bu süreç kentin dışlananlarının bir kısmını çepere ve kayıtdışı ekonomiye iterken bir kısmını ise kayıtlı fakat dar bir toplulukla sınırlı bir ekonomiye iter. Kentli orta sınıf erkeklerle aynı konumda olmayanların bir kısmını ise hem politikaların ilerlemeci yüzünün simgesi hem de ev eksenli emek ve gerektiğinde de yedek bir işsizler ordusu olarak konumlandırır. Kadınların bu kentteki konumu, bu konumun hem değişimin simgesi hem de nesnesi olarak kurgulanmasından dolayı Sivas'ın dönüşümü için turnusol kâğıdı özelliğindedir. Kadınlığın otorite tarafından simge ve nesne olarak kullanılması onu otoritenin kendi söylem boşluklarını kapatması için içi boşaltılmış bir araca dönüştürür. Anthias ve Yuval-Davis modern kapitalist ataerkilliği inceledikleri çalışmalarında toplulukların, ülke arasındaki sınırların, toplulukları ayıran kültürel öğelerin yeniden üretiminden kadının sorumlu kılınmasının kadınları gerektiğinde dışarıya karşı savunulacak bir vatan, gerektiğinde ise içeride dizginlenecek bir öteki olarak kurgulanmasına yol açtığını belirtirler.⁸ Eril baskı, kontrol ve korumacılığın modern hâli devlet işleyişinde ve kamusal alanın düzenlenmesinde kadın ve erkeklerin konumlarının ayrı adalar hâlinde yer alması şeklinde görülür. Bir başka deyişle, düzenlemenin kadınların kitlelerin üretimi, emeğin üretimi, hane halkının boş zamanının üretimi gibi ataerkil rollerinin kullanım değerinin yansıdığı kamusal alan, Pateman'ın bir öncü olarak belirttiği gibi bir “erkek kardeşlik sözleşmesi” uyarınca kadınlara az pay verilerek ve hiyerarşik bir şekilde yapılandırılmıştır.⁹

İktidarın kadınların kısıtlanması üzerinden Sivas'ın merkezinde elde ettiklerine bakıldığında kent politikalarının temiz yüzünün reklamının kadınlar kullanılarak yapıldığı görülür. Onlar bu süreçte “dışarı”nın kendilerine sunulduğu, kentin sürekli yardım ve desteğini seferber ettikleri yeni bir grup olarak görünürlük kazanmışlardır. Öte yandan verilen ücretsiz hizmetlerin bir kısmı onların dışına çıkamadıkları ev içinde bir işe ve ekonomiye erişmeleri vaadini taşır. Bu durum işsizliğin yoğun olduğu kentte bir iş vaadi olmanın ötesinde kayıtdışı ekonomiye ve beraber çalışamayan, görünmez bir işgücüne izin verirken aynı zamanda kadınların “içeride” tutulabilmesi için bir bahane yaratır. Bir başka deyişle, muhafazakâr kadınlar özelinde dışlananın sermayesi hem ekonomik hem de siyasi olarak bu yeni tüketimin kendini beslediği ve de meşrulaştırdığı bir alan hâlinindedir. Üstte de belirtildiği gibi kadınların konumundan beslenen bu meşrulaştırma hareketinin etkileri Sivas'ta bulunan bütün kadınlara ulaşmaz fakat belli bir kesime ulaşmasında kent halkının benimsediği cinsiyet,

milliyet, din ve siyasi görüşe dayalı kalıplaşmış ayrımların keskinleştirici etkisi görülür. Ataerkilleşmenin bir belediyecilik hattı üzerinden incelenbilmesinde de bu ayrımlar etkilidir. Kentin daha önce ataerkil bir siyasetin merkezinde olmadığı veya Sivas'taki farklı gruplardan kadınların, en azından bazılarının, ataerkillikle çevrili bir yaşam yaşamadığı öne sürülemez. Fakat ataerkilliğin daha muhafazakâr kesimlerin sorunu olduğu fikrinden ötürü bu kesimin günlük hayat pratikleri ataerkilliğin tanımı olarak yerleşmiştir. Her iki kesimin de ailenin boş zamanını üretmek, hane içindeki işleri düzenlemek, çocuk ve yaşlı bakımıyla bir görev olarak ilgilenmek zorunda olması ataerkil bir görev paylaşımı üzerinden değerlendirilmez. Buna rağmen çalışmasına izin verilmeyen muhafazakâr kadınlara karşı çalışma sorunu yaşamayan cumhuriyetçi kadınlar arasındaki kutuplaşmada ilk taraf ataerkilliğin mağduru olarak görülür. Buna paralel olarak kent politikalarının sokağı bir kesim üzerinde daha etkili olacak şekilde kapatması önceden var olan ayrımların bir tarafta kümeleşecek şekilde artmasına ve ataerkilliğin daha somut, görünür ve etkisi artmış bir hâlde sokağa yansımaya sebep olmuştur.

Dışarıyla ilişkisi sınırlandırılan kadınların diğer kadınlardan olan ayrımı, kentin yukarıda değinilmiş bölünmüş yapısıyla beraber, grupların diğerlerinden ayrı gelişen mekânsal pratiklerinin incelenmesinin Sivas gibi herkesin kendi alanına ve odasına çekildiği bir yerdeki önemini ortaya çıkarır. Böylesi bir ortam Nancy Fraser'ın topluluklar arası ilişki ile (inter-public) topluluklar içi ilişkiye (intra-public) dair tanımladığı durumların birbirinden farkını çağırır.¹⁰ Fraser'a göre kamusal alan başından beri belli eşitsizliklerin görünmeden ekonomik ve sosyal bir işlev edinmesine yarayan, bu anlamıyla kendiyile çelişen bir tanımdır. Benzer bir eleştirinin bu makaledeki mekân vurgusunu daha anlaşılır kılacak mekânsal ifadesine Lefebvre'de de rastlarız. Lefebvre'e göre sosyal mekân "üretimin sosyal ilişkileri" ve "üretim ilişkileri" arasında bölünür. Bu iki üretim biçiminin birbirine bağlı hareketiyle sosyal mekân düzenin işleyişi için işlevsel bir araç hâline dönüşür. Kayıtdışı ekonomi, dışlanan toplulukların kent ve ekonomi içindeki konumu ve kadınlar özelinde onların hane içinde döndürdükleri ekonominin yüklediği cinsiyet normlarının işlevi bu fark üzerinden incelenince belirgin bir hâl alır.¹¹ Kamusal alandaki ilişkiler farklı mekânlara, mekânları sahiplenen ve onlarla çatışan farklı gruplara ve bu mekânların ekonomisine bölünmüştür. Fraser'ın tanımıyla zayıf ve güçlü toplulukların bu alandaki konumu, bir diğer deyişle dışlananın sermayesiyle dokunan konum, hesaba katılmadıkça alanın yapısı anlaşılabilir.¹² Fraser bu gruplaşmalar arasındaki iletişim ve çatışmanın, homojen ve kamusal alan içinde başından beri yer alan ayrımları perdeleyecek bir topluluklar arası ilişki yerine, toplulukların kendi oluşturdukları çoğul, kamusal ve söylemsel alanlar üzerinden, buldukları veya kurdukları mekânlara odaklanılarak anlaşılabilirliğini iddia eder. Bu makale özelinde, incelediğim ortamın küçük ölçeğini dikkate alarak, Fraser'ın yorumunu, incelemenin

toplulukların kendileriyle, diğerleriyle, mekânla ve mekânı üretme iddiasını taşıyan süreç ve söylemlerle iletişimi üzerinden yapılmasının sunduğu katkıya odaklanarak okuyorum.¹³ Kent yaşamının bir arada bulunmama üzerinden düzenlendiği Sivas'a bakıldığında, insan grupları için kavranması zor ve yüzeysel bir kavram hâline gelen toplumun parçası olma ve topluluk içi iletişim bu anlayışla daha incelikli araştırılabilir. Bu sayede makalenin mekânla ilişkilerini incelediği muhafazakâr kadınların kent politikaları karşısındaki durumu ve kentle ilişkilerini kurma biçimleri ile beraber topluluk kuralları ve topluluklarının dışarıyla iletişim biçimi incelendiğinde bu grubun konumunun sadece kısıtlanmış kadınların kendilerine verilen bir mekânda sınırlı hareketinden ibaret olmadığı açıklık kazanır.

Böyle bir açıklığa kavuşmamız iktidarda olanların mekân kurarken atladığı noktayı bize bir kez daha hatırlatır. Topluluklar ve cinsiyetler arası ayrıma dayanan ve tekil bir kimliği yaymaya çalışan kent politikalarının mekânsal işleyişi geliştirilirken atladığı mesele, bu toplulukların kendilerine dayatılan mekân ve söyleme karşı yarattıkları karşı alanların ve söylemlerin potansiyelidir. Lefebvre'in mekân içindeki insan yerine, mekân kurucu bir diyalog içerisindeki insanı anlatırken ortaya koyduğu gibi kentte yaşayanlar bu değişimlerin sadece nesnesi değildir. Benimseme, reddetme, karşı çıkma pratiklerine sahip olmalarından ve mekânın kullanıcısı değil kurucusu olmalarından dolayı bu insanlar kentsel pratiğin aynı zamanda öznesidirler de.¹⁴ İncelediğim mekândaki kursiyer kadınların durumu bu öznel hâlinin küçük, gizlenmiş fakat aktif bir örneğidir.

Bir Koltuktan Öbür Koltuğa, Bir Odadan Diğer Odaya:

Kursiyerlerle mülakat yapmaya karar vermem yaptığım diğer mülakatlarda farklı sosyal sınıflardan ve farklı siyasi görüşten kadınların neredeyse tümünün kurslara katıldığını fakat kurslar hemen hemen aynı olsa da herkesin kendi siyasi görüşü ve sınıfına göre farklı merkezlere gittiğini öğrenmemle başladı. Bu sayede araştırma yaptığım merkezin cumhuriyetçi ve demokrat kadınlar tarafından tercih edilmediğini, muhafazakâr ve özellikle evin dışına kendi başına çıkması sorun olarak görülen kadınlar için bir adres olduğunu öğrendim. Bunun üzerine merkezin hem kadınların hayatındaki yeri hem de Sivas'taki kent politikalarının önünü açtığı gelişmeleri yansıttığı için incelenmesi gerektiğini düşünerek bir kursiyerin daveti sayesinde oradaki kadınlarla tanıştım.

Derslere katılarak beraber olduğum ve ardından mülakat yaptığım kişiler yaşları 20 ila 54 yaş arası ve çoğunluğun 35-39 grubundan olduğu, aralarından 18 kişinin evli olduğu kadınlardı. 20 kadından 15'i, bazılarının eğitimini aldığı bir mesleği veya ücretsiz olarak da olsa ev dışında ürettiği bir değer olduğu hâlde, kendisini ev hanımı olarak tanımlıyordu. 20 kadından 16'sının çalışmasına, mesleği olsun olmasın eşleri ve yakınları tarafından müsaade edilmiyor,

7'sinin ise dışarıya kendi başına çıkmasına izin verilmiyordu. Dışarıya kendi başına çıkan 13 kadından 9'u ise sadece alışveriş, çocukları parka götürmek, sohbet evlerindeki dini sohbetlere katılmak, komşuya gitmek ve altın gününü dışarıda, bazen erkeklere kapalı yerlerde yapmak için çıktıklarını, dışarıda uzun bir süre kalmadıklarını ve sıklıkla yalnız olmadıklarını ifade ediyordu. Mülakat yapılan grubun içinde uzaktan eğitim alan biri bekâr, ikisi evli 3 kadın da bulunuyordu. Bu kursiyerler arasından, özellikle kuaförlük kursuna gidenlerden bazıları merkezin itibarının bir gün bu iznin çıkmasını sağlayacağına, diğer kurslara katılanların bir kısmıysa merkeze gidip gelerek dışarıya çıkabilmeye çevrelerini ikna edebileceğine inanıyordu.

İlk mülakatlardan birinde merkezin kadınların hayatlarına getirdiği değişiklik çarpıcı bir ev-kültür merkezi karşılaştırılmasıyla bana sunuldu: “Kurstan önce evde bir koltuktan diğerine geçiyordum. Kocam işten gelince ‘Ooo hanım amma mesafe kaydetmişsin’ diyordu”.¹⁵

Mülakat yaptığım kadınların hayatı deneyimlemek üzerine ifadeleri bazı açılardan birbirini andırıyordu. Medeni hâl, eğitim durumu, yaş farklılıkları ve sorumlu oldukları hane üyeleri sayısı değişse de, ev içindeki hayat ve evin dışındaki hayata yönelik sorulara benzer cevaplar veriyorlardı. Sorduğum sorulardan üçüne verilen cevaplar bu benzerliği ve sebeplerini ortaya koydu. Bu sorular “Şehirde neler yapmak isterdiniz?”, “Şehrin size sunduğu imkânları yeterli buluyor musunuz?” ve “Şehirde hayat genelde nasıldır?” sorularıydı. Kadınların çoğu bu soruları kendi hayatlarının geçtiği kapalı mekânlarda geçen aktivitelere atıfta bulunarak fakat kentin sokağına değinmeden cevaplarırken, bir kısmı bunu hayatlarının eksik noktalarını ifade etmek için, kentle ilişkisini kurmadan cevaplıyordu. Buna örnek olarak ilk soru için verilen cevaplardan ikisi gösterilebilir. Birinci soruya cevap olarak Y.B. şehirde yapmak istediği şeyin okumak olduğunu söylüyordu.¹⁶ Aynı soruya, mesleği olan fakat eşinin rızası olmadığı için çalışamayan L.P.’nin cevabı ise: “Çalışmak isterdim, içimde kaldı” oldu.¹⁷ Bu soruya doğrudan kentten bahseden, kent içinde yapılması istenen bir aktivite, kente gelmesi istenen bir yenilik isteği içeren hiçbir cevap verilmedi.

Diğerine göre daha çeşitli cevaplar verilen ikinci soru için de yanıtların çoğu ev, günler ve kurs üzerinden veriliyordu. Kuaförlük kursu dışındaki kurslar geleceğe yönelik bir iş imkânını aynı ölçüde taşımadığından bu kursu alanların cevaplarındaki farkı yaratan, Y.B.’nin tekrar örneklediği gibi, kendilerine bir iş imkânı sunulmasıydı. Bu cevapta artık kadın kuaförlerinin daha da özelleşip muhafazakâr kadınlar için tesettür gelin başı gibi daha gelişmiş kuaförlük becerileri isteyen, dışarıya daha kapalı ve güvenli mekânlar hâline gelmesinin de payı olduğunu gördüm: “Benim için yeterli. Burada biz kapalı kadınlara nasıl başörtüsü modeli uygulayacağımızı da öğretiyorlar, çok mutluyuz.”¹⁸

Aynı soruya evlerinde dışarıdaki alıcılar için yemek hazırlayan veya parça başı üretimde bulunan kadınların cevabı ise, kentin ekonomisinin kötüye gitmesi ve parça başı işin bunun bir göstergesi olması gerçeğinin aksine kentin iş imkânlarının artmasıydı. Bu anlamıyla şaşırtıcı cevaplar verilen bu soruyu daha detaylandırdığımda böyle bir cevabın verilmesinde Belediye hizmetlerinin ve bu hizmetlerin açtığı yoldan ilerleyen bağımsız hizmetlerin gördüğü kabulün etkisini gördüm. Görüldüğünün aksine çoğu kadın evde çalışma izni çıkmasının ataerkil bir dönüşümle ilişkisini görmezden gelmiyordu. Evde çalışma kentin ataerkilliğinin verdiği bir ödün olarak kadınlarca benimseniyor ve bir değişim olarak algılanıyordu. Bu durumun yaratılmasındaki sebepler üzerine konuştuğumuzda bu fırsatın kısmen kent yönetiminin yolunu açtığı değişimlerin getirisi olarak görüldüğünü anladım. Merkezin muhafazakâr kesimdeki saygınlığının burada öğrenilen işlerin veya yemek pişirme gibi burası aracılığıyla da altı çizilen “kadınlara ait” işlerin, emeği dışarıda görünür kılacak bir hizmete dönüşmesinde bir payı olduğu düşünülüyordu. Ötesinde, merkez, ülke genelinde kadınlara açılan elişi odaklı kursların çoğunda olduğu gibi, yapılan elişlerini kadınları sürece dahil etmeden satmayı ve kadınlara satış üzerinden pay vermeyi vaat ediyordu. Kadınların verdiği bilgiye göre fazla satış yapılamıyordu fakat kadınlar hem kendi ürünlerini satmak için sokağa çıkarılıp kendileri için sorun yaratabilecek bir pazarda görevlendirilmiyordu hem de yaptıklarının kıymetli olduğu hissi kadınlara iletiliyordu ve bu sebeple de kadınlar tarafından olumlu karşılanıyordu. Konuştuğum kadınlardan sadece biri bu süreçte aracıyı yer almayı istediğini ifade etti.¹⁹

Kentteki hayat ile ilgili üçüncü soruya verilen cevaplarda ise genelde şehirdeki hayatın kısıtlılığı altın günleri benzeri kadın buluşmaları ve kurslar üzerinden değerlendiriliyordu. Başka şehirleri görmüş kadınlar, L.H.’nin örneğinde olduğu gibi, Sivas’ı ve diğer yerleri günler üzerinden karşılaştırıyordu: “Şehirdeki hayat sıkıcı, günlerdeki malzemeler çok çeşitli değil, mesela Balıkesir’de daha fazla şey sunuluyor”.²⁰

Cevaplarda evin ve kursiyerliğin hayat akışı içine yerleştirilmesi; ikisinin de dışarıyla bağı zayıf olsa da, evin durağanlığı simgelemesi, merkezin ise dışarıyı ve akan bir hayatı temsil etmesiyle gerçekleşiyordu. Söyleşi sırasında iç mekânlarda geçen günler, komşu gezmeleri, sohbet evlerindeki buluşmalar, kurstaki hayat üzerine detaylı bilgi edinmişken kapalı olmayan mekânlara dair çok sınırlı bir bilgiye ve daha da önemlisi iç mekân ve dış mekân arasında bir gerçeklik sınırına rastladım. Kursları sunan merkez, sınırla ayrılan bu iki alan arasındaki dengeyi değiştirmek için önemli konum edinmişti. Konuştuğum kadınlardan eşliksiz dışarıya çıkamayanlar için kentteki günlük hayat mitik öğeler taşıyordu. Ramazan’da yedi camide namaz kılmanın dilekleri gerçekleştirdiği, balıklı kaplıcalarda gizlenen yılanın iyileştirici gücü olduğu ve sokağa yalnız çıkıldığında mutlaka tecavüzle karşılaşıldığına dair

hikâyeleri deneyimlenmeyen bir hayatın örnekleri olmalarının ötesinde, kültür merkezinin ev ile dışarı arasındaki gerçeklikle, bir anlamda bilinen ve deneyimlenebilen ile bağı sağlayan nokta olduğu şeklinde yorumluyorum. Bu hikâyeleri dinledikten ve sokaktan kopukluğun örneklerini gördükten sonra kadınların neden merkezde kapatılmış hissetmediklerini, daha doğrusu bu kapalılıkla uzlaşmış görünerek onu değiştirmeye çalıştıklarını daha iyi anladım. Merkez, kısaca, “burası evimiz gibi” diyen kadınların ifade ettiği gibi, hem içinde istenildiği gibi boş zaman geçirilebilen bir evin bir oturma odası hem de o evin sokakla birleştiği noktaydı.

Kadınlara Bir Mekân - Kadınların Mekânı

Kadınların bu mekânın sınırlarına ve mekânın simgelediği daha geniş ve yaygın bir baskıya direnmelerinden bahsetmeden önce buranın sevilen bir yer olduğunu belirtmek gerekir. Dışarıdan erkeklerin girişine kapalı, bu sebeple kameralarla gözlenen merkez dışarıya karşı güvenlik adına görünmezdir ve ailelere görünmezlik üzerine kurulan bir teminat vermektedir. Bu teminat ise merkeze giden kadınlar tarafından kendi yakınları kontrolü merkeze devrettiği için, içeriği düzenleyebilecekleri bir özgürlük alanı sağlar. Dikkat edilmesi gereken nokta, iktidarda olanların insanları konumlandırırken fark etmediği bir şekilde merkezin vaat ettiği ferahlığın, tam da merkezin koyduğu katı görünmezlik içinde kadınların doldurabileceği bir boşluk sunmasıdır. Benim gözlemlerim bu boşluk üzerinden mekânla girilen dönüştürücü ilişkinin üç temel adımı olduğunu gösterdi. Bunlardan ilki, yukarıda verilen örneklerden görüldüğü gibi bu mekânın benzer hayatlara sahip kadınlar tarafından benzer şekilde anlamlandırılması ve bunun sonucunda gerçekleşen katılıma dair. İkincisi en başta grup hâline gelme amacı taşımayan kursiyerlerin kendi iletişimleri ve mekândaki hareketleri için ortak kodlar kurması ve bir grup hâline gelmesi üzerine. Sonuncu adım ise, mekânın kendi özelliği olarak mevcut bulunan dışarıya karşı görünmezliğin dönüştürülmesi ve bir araç hâline getirilmesi. Bu adımlar birleşip mekânın kuruluş amaçlarını ve tanımını değiştirecek ve onu bulunduğu ev ile sokak arasındaki bir oda, bir ara mekân hâline dışarıyla olan duvarların olabildiğince saydamlaştığı bir alana dönüştürecek hareketi yaratmaktaydılar.

Bu adımların atılması ve dönüştürücü bir hareketin doğmasının bir grup kararıyla ve doğrudan merkeze karşı olmadığı için, ortak olarak paylaşılan bir kendine ait mekân yaratma isteğinin grup dinamiği ile oluşan bir getirisi olduğunun altını çizmek gerekir. Kursları sunan merkezin kendisini tanıttığı gibi kadınlara alan açan bir yer olması kadınlar tarafından gerçekliği kabul edilmiş, benimsenmiş bir durum. Bunun dışında ücretsiz olması, içinde bir kreşin bulunması ve spor imkânı tanınması da burayı kadınlar için önemli kılıyor. Kadınların merkezi benimsemesi ile merkezin tanıtılma biçimi arasındaki fark ise kursiyerler buradan

bahsederken kendi evlerinden, oturma odalarından bahsediyormuşçasına bir benimseyiş gösterirken merkezin kendisini, kuralları başkaları tarafından konulmuş bir hediye olarak sunmasından doğuyordu.

Konuştüğüm bütün kadınlar için merkez kendilerinin mekânıydı ve benim orada bulunmam da bunun kanıtlarından biriydi. Burada hissettikleri tek başınalığı önemsedikleri için benimle burada, aileleri ve çevreleri yakınlarında olmadan konuşmayı, evlerinde veya dışarıda, görülebileceğimiz bir yerde konuşmaya tercih ettiler. Kısmen farklı hayatlara sahip olsalar da buraya geliş sebepleri çoğunlukla “evden çıkmak” olarak tanımlanıyordu. Benim merkeze gitmeye başlama zamanım kursların bitme dönemi olduğu için herkes yeni bir kurs arayışındaydı ve bunun sebebi “eve dönmek” olarak belirtiliyordu. İlk katıldığım dersin sonunda evden çıkmak ve eve geri dönmek arasında duran kültür merkezinin önemi bana net bir şekilde anlatıldı. Yükümlü olmadığı hâlde sınıfı temizlemeye başlayan bir öğrenci arkadaşları tarafından ailesinin kızacağına dair uyarıldıktan sonra içlerinden biri bana gülerek yaklaşip durumu açıkladı: “Eve gitmemek için neler yaptığımızı görüyor musun?”²¹

Kültür merkezinde geçirdiğim süre ve yaptığım mülakatlar ilerledikçe kadınların buraya gelirken kaygı yaratabilecek bazı durumlardan kaçınarak geldiklerini ve zaman içinde buna bağlı olarak aralarında gelişen bir gizlilik sözleşmesi içinde hareket ettiklerini fark ettim. Buraya akrabaları, komşuları veya hayatlarını yakından bilecek biriyle gelmeyi tercih etmiyorlardı, gelenler ise farklı kurslara katılıyorlardı. Burada önceden birbirini tanımayan kursiyerler arasında, dışarıya bir bilgi yansımayacağına güvencesinin de etkisiyle, benim odanın duvarlarını esnetmek olarak tanımladığım mekân kullanımları sadece kendilerince bilinen bir gerçeğe dönüşüyordu.

İlk gidişimden itibaren merkezin kurucularının sunduğu görünmezlikle kadınların algıladığı ve uyguladığı görünmezlik arasında keskin bir fark olduğunu fark ettim. Görüştüğüm kadınların çoğunun buraya gelebilmesinin sebebi merkeze erkeklerin alınmaması ve biri hariç bütün öğretmenlerin, dışarıdaki güvenlik görevlisi hariç bütün diğer çalışanların kadın olmasıydı. Bu sayede aileleri ve çevreleri normalde eşliksiz çıkmalarından rahatsız oldukları “dışarı”ya gitmelerini sorun etmiyordu. Dışarıya karşı görünmezliklerini işlevsel hâle getiren bu kadınlar ise merkezi sadece kurs almak için değil, kendileri dışarıdan görünmeseler bile dışarıda olmanın ve dışarıyla irtibat hâlinde olmanın, “dışarıya görünmenin” bir aracı olarak kullanıyorlardı.

Merkezin ev ile olan keskin ayrımı kendilerine ait bir zamanı değerlendirmektir fakat bunu kursların kendilerine dikte ettiği şekilde yapmıyorlardı. Merkezin üç amaç için kullanımını gözlemledim. Bunlar kendilerine ait bir alanı evin doğal ama sorumlulukları daha az olan bir

uzantısı olarak kullanmak, normalde kendileri için sorun yaratan çalışma ve okuma fırsatları için paravan bir alan yaratmak ve dışarıyla iletişim hâline geçmekten oluşuyordu. Böylece aile, yakınları ve kursu yönetenlerin haberi olmadan, merkez tarafından bu çevrelere verilmiş bir söz olan görünmezlik bir kalkan hâline geliyordu.

Kadınların bir kısmı günlerini burada düzenlemeye başlamıştı, ders saatlerinin bir bölümünün -sürekli olmasa da- gün, doğum günü veya bayram kutlamalarına ayrılması kursun bir parçası hâline gelmişti. Bazı kadınlar, benim de içeriye girişim gibi, arkadaşlarını kısa sürelerle davet ediyorlar veya kendilerini dışarıda var ediyorlardı. Bunun birincil yolu, günümüzde içerideyken dışarıda bulunmayı sağlayan sanal dünya ile irtibata geçmekti.

Merkezde internet kullanımının yaygınlığını ve özelliğini öğrenmem davetli olduğum bir doğum günü partisinde kadınların fotoğraf çekmesiyle başladı. Tekrar gittiğimde o fotoğrafların Facebook'taki ortak sayfalarına yüklendiğini öğrendim. Bu sayfa güvenilir arkadaşlar hariç bütün akraba ve tanıdıklara kapalıydı ve bunlara grup dışından sınırlı sayıda kişi erişebiliyordu. İçeride başörtüsü takmayan kadınlar bu sayede açık resimlerini istemedikleri kimse görmeden paylaşıyorlardı. Benzer şekilde bazı kadınlar aileleri tarafından bilinmeyen sosyal medya ve e-posta hesaplarına merkezin internet ağından erişebiliyordu. Sosyal medya kullanımını öğrenmemin ardından, bu tedbirli kullanımın başka bir gizli özelliği ile daha karşılaştım. Kadınların bir kısmının internete girmelerini ve dışarıyla haberleşmelerini sağlayacak bir cep telefonu yoktu fakat merkez internete erişim sağladığından tanıdıklarından edindikleri ve ailelerinin bilmediği cep telefonlarını veya sim kartlarını merkezde kullanıyor, arkadaşlarıyla, özellikle ailelerin görüşülmesinden rahatsız oldukları kişilerle buradan haberleşiyorlardı. Bu daha çok 20-24 yaş grubunun alışkanlığıydı fakat internette kurdukları gruba bütün yaş grupları üyeydi. İnternette kurulan bu grupların kadınların arasında yarattığı iletişimin sadece fotoğraf paylaşımı olmadığını belirtmem gerekir. Bu gruplarda önemli haberler paylaşılıyor ve kendi siyasi görüşlerine uygun bu haberler ile grubun hem dış dünyayla olan siyasi bağı hem de çoğunlukla hemfikir oldukları için, kendi içlerindeki bağ kuvvetleniyordu. Bunun ötesinde haberlerin yayılması kadınları görüşlerini yalnız oluşturup sahiplenmekten çıkarıp, önemli buldukları konular üzerinde ortak fikir yürütmelerini sağlıyordu. Haberler dışında kadınlar kendi yazdıkları metinleri ve herkesçe paylaşılmayacağını bildikleri fikirlerini de ileterek tartışmaya açıyorlardı. Böyle bir tartışmaya 15 Şubat'ta tanık oldum. Sevgililer Günü'nün bir gün sonrasında gittiğim sınıfta, paylaşılan bir mesaj üzerinden erkeklik, erkeklerin rollerinden haksız fayda sağlaması ve bu rollerin bazı durumlarda kadın hayatı için önemi tartışılıyordu. Tartışma dersin önemli bir bölümünü kapladı, hararetle geçti ve anlatılanların bilinmeyeceğinin rahatlığı ile herkes aklındakini deneyimleri üzerinden rahatça paylaşabildi.

İnternet kullanımını dışında, özellikle ileriki yaştaki kadınlar için merkezin ekonomik bir yararı ortaya çıkıyordu. Bazen ders aralarının uzun tutulduğunu ve bazı kursiyerlerin geç girdiğini fark ettiğimde buranın kendine ait ekonomisi ile karşılaştım. Kadınların bir kısmı, çoğunlukla eşlerinden ve ailelerinden habersiz iç çamaşırı ve çorap gibi eşyaları satarak kendilerine küçük bir gelir sağlıyorlardı. Merkezin dışarıda bir yer olmasının yararlarından biri kendi içinde böyle küçük bir dolaşıma elvermesiydi.

Bunun ötesinde kültür merkezinde edindikleri güveni ve boş zamanı uzaktan eğitim almak veya dışarıya çıkabildiklerini ailelerine kanıtlamak için kullanan kadınlar da vardı. Görüştüğüm kişilerden uzaktan eğitim alan iki kişiye ailelerinin bunu nasıl karşıladığını sorduğumda ailelerin bundan başlangıçta habersiz olduğunu öğrendim. Kısa süreli dışarı çıkabilmenin yararını liseye kaydolarak gören iki kadın bu yolla eğitim almaya başlamış ve sınavları geçtikten sonra ailelerine haber vermişlerdi. Aralarından 50-54 yaş grubundan olan Z.T. karışmalarını istemediği için önceden haber vermediğini söyledi.²² 20-24 yaş grubundan D.G. ise liseye gittiğini sonradan bildirdiğinde onay aldığını ve kültür merkezine gelme sürecinde kazandığı güven sayesinde ailesini ikna edip fatura yatırmaya yalnız gitme hakkını kazandığını paylaştı.²³ Buna benzer şekilde, verilen kuaförlük eğitimini bir kuaförde çırak olarak değerlendirmek isteyen F.K. ailesine henüz haber vermeden böyle bir imkân için arayışa girmişti.²⁴ Bahsedilen üç kadının durumu diğer kadınların yaşayışından bir ayrılığı değil, çoğunluk tarafından paylaşılan bir isteğin ilk adımlarını simgeliyordu.

Kamusal alanda kendisine bir yer açmış olan sanal ortam içerisinde beraber olma, destekleşme ve fikir geliştirmenin bu merkezdeki kullanımı dışarıyı ulaşılabilir kılarken kadınların birbiriyle olan bağı kuvvetlendirir nitelikteydi. İnternet kullanımının etkisiyle merkezin ev ile sokak arasında giderek şeffaflaşan bir alan olması, hem kadınların birbirleriyle dayanışması hem de kendi görüntülerini, mesajlarını dışarıya ulaştırmasıyla iyice açığa çıkıyordu. Sanal ortama verdiği desteğin dışında merkez, kadınların orada dönen kendilerine ait bir ekonomik destek oluşturmalarında görüldüğü gibi, sadece baştan belirlenen kurallarla değil, kadınların kendi alanına dönüşmüş hâliyle işliyordu. Dışarıyı içeriye davet etmek, imkân yarattıkça hayatlarının akışını değiştirmesini umdukları eğitim, çalışma gibi hedefler edinerek sürdürdükleri kurs hayatı hem merkezin asıl hedefinin dışında hem de bu ortamın bozulabileceği şartların uzağında kuruluyordu. Kadınların kendilerinin kontrol ettiği bir ekonomisi, zaman akışı, buluşma ve haberleşme noktaları olan bu yer, kuruluşunun aksine evin çağrıştırdıklarından alabildiğine uzaktı.

Sonuç:

Kadınların merkezin yapısı ile girdikleri ilişki aslında otoriteyi hedef almayan ama otoritenin mekânını esneten örneklerden görülebileceği gibi çelişkili bir ilişki. Bu ilişki otoritenin benimsediği toplumsal cinsiyet kodlarının tahakkümünü, otoritenin payını sorgulamadan, ötesinde mekân kurucusu olarak takdir ederek hafifletmeye dayanıyor. Kentin erilleşen yapısında kadınlara dışarıda ev benzeri bir ortam sunarak, erkeklere sokağı veren bu politikalar kadınların mekân kullanımıyla bir yandan etkilerini yitirirken, kadınların bunu örtülü yapma biçimleri merkez dışındaki bir değişimin ağırlaşmasına sebep oluyor. Öte yandan merkezde kadınların yarattığı değişimin görünen yüzü olan bazı kadınlar için uzaktan eğitim süreçlerinin, dışarıya çıkma izinlerinin ve evde veya dışarıya kısmen kapalı yerlerde olsa da ev dışında çalışabilmelerinin başlaması bu değişimin yine de çok durağan olmadığını gösteriyor. Kısacası birbirini tanımayan kadınların benzer motivasyonlarla bir araya gelmesinin sonucu olan bu dinamik, otoritenin sınırlarını zorlarken onunla belli bir şekilde uzlaşmayı kabul ediyor.

Bu uzlaşma biçimlerine dair incelemesinde Deniz Kandiyoti “ataerkil pazarlık” kavramını kullanarak bunun hem kadınların cinsiyetlendirilmiş durumlarını pekiştireceğini hem de onların etkin veya edilgen direnişine etki edeceğini belirtir.²⁵ Mülakat yaptığım kadınların durumuna bakıldığında açık toplumsal cinsiyet kodlarına değil, onun dayatması olan hanenin yalnızlaştırıcılığına karşı bir duruş sergilediklerini görüyoruz.

Bu durumun yarattığı olumsuzluğu ve Sivas’ta artan “odalaşma” ve “erilleşme”ye etkisini yadsımadan bu pazarlıkta önemli olan ve mekân, aktör, erk ilişkisinin seyrini değiştiren önemli bir noktayı vurgulamak gerektiğini düşünüyorum. Pazarlığın temel konusu olan kendi alanına sahip olmanın, dışarıdan fark edilmesi zor, küçük bir hareket de olsa, mekânın kurucusunun el değiştirmesiyle gerçekleşmesinin özellikle kısıtlı bir alanda çok önemli olduğu inancındayım.

Büyük ölçekte, baskıcı mekânın sadece erk tarafından kontrol edilemeyeceğinin ve toplulukların pratiğinin ve dayanışmasının böyle bir kurulumu değiştirebileceğinin göstergesi olan hareket, ölçek küçültüldüğünde ve sınırlar daha da kısıtlı hâle geldiğinde otoritenin stratejisinin belli durumlarda baskı altındaki insanların taktiğine dönüşerek altüst edilebildiğini gösteriyor. Kadınların kendilerine dayatılan görünmeme kuralını bir “dışarıda görünme” olarak kullanması bence bunun en güzel örneği. Bu yüzden merkezdeki, benzer saiklerle kendiliğinden bir araya toplanmış grupların kısıtlılıkla baş etmesi, bir diğer deyişle odaların kapılarını açması bu taktiklerle kurulmuş bir “özgür alan”ın da var olabileceğini gösteriyor.

Özgür alan sıklıkla kimlik mücadelesine dayanan bir siyasi hareketlilik içindeki grupların – lgbtt, kadın hareketi, anarşist hareket- yeri olarak tanımlanmaktadır. Bu alan sayesinde gruplar altyapılarını, aralarındaki dayanışmayı sağlamlaştırıp otoriteye karşı görünmez kalabilir. Özgür alan tanımı, siyasi hareketliliği az ve kendini doğrudan otoriteye karşı konumlandırmayan bu grup için düşünüldüğünde bir gerçekten kaçış noktası gibi görülebilir. Ben tam tersine, mülakat yaptığım kadınlar için bunun ev ile sokak arasında kasten asılı kurulmuş bir mekânı, hayatı değiştirmenin, bu bir uzlaşmaya dayansa da, ilk adımı olarak değerlendiriyorum.

Sivas'ın geneline bakıldığında bu adımın görünmezlikten kabul edilir bir görünmeye, kayıtsız işleyen bir ekonomi vaadinden kadınların ekonomik güçlenmesine ve ülkedeki iktidarı kentte temsil edenlerin rüştünü pekiştiren bir sembol olmaktan tahakküm altındaki mekândan ayrılan bir mekân tutmaya dönüşmesi ne kolay ne de yakın zamanda beklenebilir bir durum. Öte yandan kent politikaları, giriş bölümünde değinildiği gibi mekânları elinden alınan grupların da direnişine sebep olduğu için buradaki mekânsal pratiğin benzerlerinin kentin farklı yerlerinde de görünmesine sebep oluyor. Sivas bölünmüş bir kent olduğu ve belli mekânları benimseyenler diğer mekânlardan uzak durduğu için bu farklı mekânsal pratiklerin birleşmesinin önünde son yirmi yılın getirdiği ayrımlardan daha kemikleşmiş, en erkeni sanayiyle birlikte başlayan göçte beliren ayrımlar var. Yine de farklı gruplara dair her pratik iktidarda olanların mekân üzerinde tümüyle hâkimiyet kuramayacağını kanıtıyor ve bu iktidarın hâkimiyet alanlarını kendi gücü ölçüsünde kısıtlıyor. Bu hareketlerin birleşip birleşemeyeceği sadece Sivas'ın içindeki hareketlere bağlı bir durum değil fakat bu hareketlerin farklı kamusal alanlar içindeki farklı söylemlerden gelip mekâna yönelik bir müdahaleyi farklı yerlerinden yıpratmasının önemi büyük.

Hem bu bölünmüşlükten hem de merkezdeki hareketin sınırlılığında ötürü kadınların kendilerine sunulmuş, merkez yönetimi tarafından kent yönetiminin amaçlarına göre düzenlenmiş ve uygunlaştırılmış bir odayı kendi odaları hâline getirmelerinin bütünlüklü bir değişim yaratmak olduğunu söylemek abartılı olur. Fakat uzlaşmaya, görünmezliğe, kendi içindeki dayanışmaya bağlı bu alan kazandığı bu yeni özgürlükle bir potansiyelin de onunla beraber yaşamasını ve beslenebilmesini sağlar. Odalaşan bir kentte odaların sadece bir dayatma olmaktan ibaret olmayıp dönüştürülebilir mekânlar olması, bu odaların bir gün tekrar sokağa uzayabileceğinin, oluşturulan yeni kent kültürünün simgelerinin özne konumunda kendisini tanıtabileceğinin ve dışarıdaki erilleşmenin gerileyebileceğinin de habercisidir.

KAYNAKÇA

Anthias, Floya, Yuval-Davis, Nira ve Cain, Harriet. *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour, and Class and the Anti-Racist Struggle*. Londra; New York: Routledge, 1992.

Doğan, Ali Ekber. *Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Boyte, Harry ve Evans, Sara. *Free Spaces: The Sources of Democratic Change in America*. New York: Harper and Row, 1986.

Fraser, Nancy. "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Social text* (1990):56-80.

Kandiyoti, Deniz. "Bargaining with Patriarchy." *Gender and Society*. 2, no. 3 (1988): 274-290.

Kumar, Krishan ve Makarova, Ekaterina. "The Portable Home: The Domestication of Public Space." *Sociological Theory* (2008):324-343.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Oxford, Cambridge: Blackwell, 1991.

Pateman, Carol. "The Fraternal Social Contract ". *Civil Society and the State: New European Perspectives içinde*, ed. John Keane. Londra: Verso, 1988.

¹ Bu makale 2012'de doktora tez çalışmam için yaptığım saha çalışmasının bir bölümünün saha verilerine dayanmaktadır ve daha kısa bir versiyonu 2014 senesinde düzenlenen Dicle Koğacıoğlu makale yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır.

² Hizmet ve ihsan ayırımı yaparken burada benim için belirleyici olan, hizmetlerin geliştirilmesi ve dağıtılması sürecine Sivas'taki halkların dahil edilmemesi ve pasif bir alıcı konumuna indirgenmeleri. Bu edilgen konum hizmetlere karşı bir talep veya şikâyet geliştirilmesinin önünde duruyor. Bundan ücretsiz sünnet törenleri, açılan konaklarda ücretsiz yemek dağıtımı, ücretsiz konserler gibi etkinliklerin sunumunda yer alan "halka hizmet" kullanımının -Ali Ekber Doğan'ın "eğreti kamusalılık" analizine katılarak- hem kenti yönetenler hem de halkın bir kısmı tarafından karşı çıkılmayacak ve müdahale edilemeyecek bir ihsan sunumu olarak algılandığı görüşündeyim. [bkz. Ali Ekber Doğan, *Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).]

³ Sivas'ta kentliliğin ve kent-köy çatışmasının uzun tarihi bu makalenin kapsamının dışında. Fakat kente dair 5 derginin yayımlandığı, ilçe gazeteleri sayılmadan yayımlanan yerel gazete sayısının 13 olduğu, Belediye ve Valiliğin bastığı kitaplarda kent tarihinin olduğu kadar kentlinin de anlatıldığı ve kentliler tarafından kurulmuş kent derneklerinin şehir kültürünü yaşatma amacı güttüğü bu kentte meselenin günlük hayatta sürekli üretildiğini belirtmek gerekir. Sivas'ta kente dair yayınların kentteki hâkim söylemler ve benimseme/ötekileştirme pratiklerindeki yerine dair ayrıntılı bir inceleme için bkz. Pınar Karababa Kayalğil. 2014. "Sivas'ın Tahayyülü: Bir Kenti Baştan Yazmak", *Doğu Batı*. 68: 145-163.

⁴ Ali Ekber Doğan, *Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 41.

⁵ Eski Madımak Oteli 2010 yılında kamulaştırılarak 2012 yılında çocuklar için bir bilim ve kültür merkezine dönüştürüldü. Tüm cephenin yenilendiği bu değişim, müze olması istenen Madımak Oteli'nin şehrin bakışından silinmesi olarak da yorumlanabilir.

⁶ Krishan Kumar ve Ekaterina Makarova. 2008. "The Portable Home: The Domestication of Public Space". *Sociological Theory*. 26, no. 4: 327.

⁷ 2009-2012 arası, yani benim araştırmamın olduğu dönemde bahsedilen kent politikalarını en son devralmış belediyenin döneminin ekonomisine Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri üzerinden bakıldığında Sivas'ın turizm hamlesiyle aşacağı iddia edilen göç verme ve işsizlik gibi sorunlarının sürdürdüğü görülür. İstihdamda bir artış görülse de net göç değeri 2012 senesinde 2009'a göre artmış ve alınan-verilen göç eğitim ve istihdam üzerinden incelendiğinde kalifiye eleman kaybı ortaya çıkmıştır. Kısaca gidenler eğitim ve meslek açısından gelenlerden daha niteliklidir. Türkiye sıralamasına bakıldığında Sivas'ın 2009 senesinde Türkiye'de iller arası işgücü istatistiklerinde istihdam sıralamasında 72. sıradayken 2012'de 40. sırada olduğu görülür. Buna rağmen işsizlik oranları karşılaştırıldığında iki sene arasındaki fark düşüktür. Sivas işsizlik sıralamasında 2009'da 37. iken 2012'de 36.dır. İstatistik programı için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>

⁸ Floya Anthias, Nira Yuval-Davis ve Harriet Cain, *Racialized Boundaries : Race, Nation, Gender, Colour, and Class and the Anti-Racist Struggle* (Londra; New York: Routledge, 1992).

⁹ Carol Pateman, "The Fraternal Social Contract " *Civil Society and the State: New European Perspectives* içinde, ed. John Keane (Londra: Verso, 1988), 80.

¹⁰ Nancy Fraser, "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy," *Social text* (1990): 65-66.

¹¹ Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford, Cambridge,: Blackwell, 1991), 32.

¹² Nancy Fraser, "Rethinking the Public Sphere":75

¹³ ibid:66.

¹⁴ Lefebvre, *The Production of Space*.

¹⁵ D.S., yazar ile mülakat, Sivas, 13 Şubat 2012.

¹⁶ Y.B., yazar ile mülakat, Sivas, 14 Şubat 2012.

¹⁷ L.P., yazar ile mülakat, Sivas, 14 Şubat 2012.

¹⁸ Y.B., yazar ile mülakat, Sivas, 14 Şubat 2012.

¹⁹ İ.R., yazar ile mülakat, Sivas, 15 Şubat 2012.

²⁰ L.H., yazar ile mülakat, Sivas, 14 Şubat 2012.

²¹ D.S., yazar ile mülakat, Sivas, 13 Şubat 2012.

²² Z.T., yazar ile mülakat, Sivas, 13 Şubat 2012.

²³ D.G., yazar ile mülakat, Sivas, 13 Şubat 2012.

²⁴ F.K. , yazar ile mülakat, Sivas, 13 Şubat 2012.

²⁵ Deniz Kandiyoti, "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*. 2, no. 3 (1988): 275.